

Poulantzas en de klassenstrijd in de theorie.

Meer dan in Vlaanderen raken Frankrijks intellectuelen daadwerkelijk betrokken in de politieke strijd. Hun interventies hebben een niet te onderschatten invloed op het maatschappelijk gebeuren en zijn een feit waarmee politici hebben rekening te houden (1). Dat vindt uiteraard zijn oorzaak in de verscherpte klassenstrijd, de krachtsverhoudingen waarin steeds duidelijker de fundamentele scheidingslijn zichtbaar én bewust wordt. De ideologische strijd, de strijd binnen universiteiten, uitgeverijen, media, binnen alle ideologische apparaten richt zich op een concreet projekt : het gaat om de keuze tussen twee in hun aard fundamenteel verschillende wegen die het Frankrijk van de (nabije) toekomst zal inslaan : deze van de reaktie, van de monopolie-burgerij en haar internationale bondgenoten of deze van het socialisme, van de grote massa van de bevolking.

De verheving en de verduidelijking van dit proces versterkt de noodzakelijke betrokkenheid van de intellectuelen (2). Het is beslist geen toevallige zaak dat PCF-sekretaris Marchais een dialoog en een konfrontatie met de linkse intellectuelen niet meer uit de weg kon. Zonder hen allen reeds onder het begrip van Gramsci's "organische intellectuelen" te kunnen rangschikken, nemen de tendenzen in de richting van een dergelijke historische blokvorming onmiskenbaar toe, wat niet betekent dat zij het onderling over alles eens zouden zijn. Integendeel; hun theoretische verschilpunten worden er politiek relevanter door.

1. POULANTZAS INVALSHOEK

Nicos Poulantzas, die op 43-jarige leeftijd op 3 oktober te Parijs plots overleed, was één van diegenen die deze strijd binnen de theorie konsekwent heeft gevoerd. Hij werd in 1936 in Griekenland geboren. In Frankrijk studeerde hij rechten en sociale wetenschappen. Hij werd er assistent sociologie aan de universiteit van Paris VIII - het befaamde Vincennes - en doceerde aan de Ecole des hautes études en sciences sociales.

Perry Anderson zag in hem één van die marxisten die, in tegenstelling tot de zgn. "filosofische weg" die het marxisme in West Europa na W.O. II inging (Sartre, Althusser) terug aansluiting zoekt "met de economische en politieke theorie, buiten de filosofische perimeter van hun voorgangers" (3). Die voorganger is in dit geval Louis Althusser die aan dezelfde universiteit de leerstoel filosofie bekleedt, en Poulantzas sterk heeft beïnvloed. Ondanks zijn nauwe betrokkenheid met zijn geboorteland (cfr. o.a. zijn studie over Griekenland in "La crise des dictatures" en zijn kandidatuur tijdens de verkiezingen voor het Griekse Parlement in 1978 op de lijst van de "binnenlandse" Kommunistische Partij) werd zijn werk het meest geïnspireerd door de maatschappelijke ontwikkelingen in Frankrijk.

Hij verwierf vooral bekendheid door zijn baanbrekend werk "Pouvoir politique et classes sociales" - niet toevallig in mei '68 verschenen - dat als een standaardwerk in de marxistische staats-theorie mag gelden. Dat werk zorgde ongetwijfeld voor een hernieuwde belangstelling in het onderzoek van de kapitalistische staat, en dat was meer dan nodig in een historische konstellatie waarin de staat meer dan ooit het kulminatiepunt in de klassenstrijd was geworden. Het werd een aanzet voor anderen om de specificiteit van de zogenaamde "welvaartstaat" aan een ernstige analyse te onderwerpen en af te tekenen tegen de reformistische ("deze staat verschilt fundamenteel van de klassieke burgerlijke klassestaat") en de gauchistische ("deze staat verschilt in niets daarvan") stromingen (4).

Poulantzas gaat een theoretische strijd aan tegen iedere humanistische, historicistische en subjectivistische benadering van de klassenstaat - benaderingen, waar in Europa naar werd gegrepen om aberraties als fascisme en stalinisme te interpreteren - en bespreekt grondig de concepten van Lenin, Gramsci, Lukács en Korsch, maar ook van Popper, Weber en Parsons. Hij legt grote nadruk op de objectieve determinanten die het politiek gedrag van actoren bepalen, wars van iedere voluntaristische geschiedschrijving. Voor hem zijn economisme en humanisme twee aspecten van hetzelfde euvel : een overbeklemtoning van de menselijke wil die dan van de staat ofwel een subjeekt ofwel een instrument maakt. Poulantzas beklemtoont dat het politieke weliswaar relatief autonoom is, maar in laatste instantie wordt gedetermineerd door het economische. Die determinatie gaat niet zozeer uit van de stand der produktiekrachten (positivistische benadering) maar van de stand der produktie-verhoudingen. Poulantzas meent dat het marxisme het primaat van het politieke - van de praxis - vooropstelt. In die zin leunt hij aan bij Gramsci : ook hij richt in de eerste plaats zijn aandacht op de politieke krachtsverhoudingen tegen deze vormen van marxistische analyse die slechts aandacht hebben voor de evolutie van de produktiekrachten, die dan lineair wordt opgevat.

Poulantzas nam zijn epistemologie, zijn lektuur van Marx en het theoretisch statuut dat hij aan zo verschillende werken als bv. "Het Kapitaal" en "De 18e Brumaire van Louis Bonaparte" toekende, over van Althusser (5). Zo wordt de cesuur tussen de "jonge" en de "oude" Marx strikt doorgevoerd - de jonge Marx was nog niet marxistisch - wordt "theorie" opgevat als autonome produktie van algemeenheden die niet te reduceren zijn tot "de geschiedenis" (het kennisproces heeft haar eigen logika), kunnen aldus concepten binnen een abstrakt-formele structuur niet eenvoudig worden "toegepast" op een konkrete situatie e.d.m. In latere werken zal hij, samen met Althusser zelf overigens, (6) op verschillende van wat hij dan "teoricistische" afwijkingen noemt terugkomen en zijn stellingen herformuleren.

Door zijn grote aandacht voor definiëring en juiste situering van een probleemstelling hebben sommigen zijn theoretische produktie willen afdoen als "woordenvitterij" of als "super-structuralisme" (7). Toch is zijn explicitering van het marxistisch begrippenarsenaal (produktiewijze, sociale formatie, ideologie, determinerend, dominerend enz.) meer dan vruchtbaar gebleken, mede omdat Poulantzas van scherp inzicht blijk gaf voor de konsekventies van deze of gene interpretatie op de politieke praktijk. Begrippen zijn nooit onschuldig en Poulantzas theoretische interventies mogen als staaltjes gelden van wat Althusser "klassenstrijd in de theorie" noemde.

Het polemische karakter van zijn geschriften leidde er tegelijk toe dat hijzelf steeds opnieuw de onvolledigheden, inkonsekventies of tekortkomingen van zijn eigen stellingen kon toetsen. Hij deed geregeld aan auto-kritiek (bepaalde zelf waar hij fout zat), verwierp vroegere ideeën stond open voor het werk van anderen, ook van niet-marxisten (8).

2. POULANTZAS IN DE POLEMIEK

Algemene bekendheid verwierf zijn polemieken met Ralph Miliband in *New Left Review*, n.a.v. diens werk "The State in Capitalist Society". (9) In dit werk probeert Miliband - in de traditie van Wright Mills - de funktionalistische integratietheorieën, die de toon aangeven in de burgerlijke sociologie, te ontcrachten door een grondige empirische analyse van de kapitalistische staat, zoals F. Hunter dat vroeger reeds deed t.a.v. Dahl's democratie-theorie. (10) Zoals bekend stellen deze theorieën dat in de 20e eeuwse "welvaartstaat" de gekumuleerde verschillen tussen mensen (de klassenverschillen) op sociaal, economisch, politiek en cultureel vlak opgehouden hebben te bestaan en plaats hebben geruimd voor een diversiteit aan machtscentra, die elkaar controleren en bestrijden en aldus in evenwicht houden: de heersende klasse heeft opgehouden te bestaan, in plaats van één elite, zijn er vele elites gekomen. Miliband stelt daartegenover een marxistische konflikttheorie, in het spoor van R. Dahrendorf. (11) Hij toont met een grote verzameling feiten aan dat de burgerij wel degelijk nog overal - en met name in de staat - de machtsposities in handen heeft en dat, waar dit schijnbaar niet het geval is (cfr. het zgn. "managerkapitalisme") het duidelijk haar belangen doordrukt. De staat is m.a.w., nog steeds als vroeger, een klassenstaat.

Wat is de kritiek van Poulantzas op Miliband? Die draait in essentie om een kennisteoretisch probleem: Miliband valt, volgens Poulantzas, de burgerlijke sociologie aan met haar eigen theorie; hij hanteert dezelfde concepten (elite, legitimering, enz.) en methoden (empirisch onderzoek). Dergelijke studie heeft weliswaar een belangrijke strategische waarde (het is uiteraard relevant de burgerij met haar eigen theorie te verslaan) maar is in haar opzet onvoldoende. Het marxisme kan immers niet worden gereduceerd tot een andere theorie. Het marxisme is een autonome theorie, die haar bestaansgrond enkel in zichzelf vindt. Wanneer bv. Miliband de perso-

nele binding tussen leden van de kapitalisten-klasse en leden van het staatsapparaat bewijst, lijkt het erop als zou daarin de oorzaak liggen voor het voortbestaan van de kapitalistische staat. Welnu, volgens Poulantzas is dit slechts een gevolg van de objektieve structuur van een kapitalistische formatie; en die objektieve structuur kan niet worden blootgelegd met een burgerlijke sociologie, die immers als element van de burgerlijke beschouwingwijze niet kan zien wat volledig tegen de belangen van de klasse, die drager is van die beschouwingwijze, indruist.

Deze discussie, die nog meer punten bevat, heeft heel wat auteurs ertoe aangezet het kennisteoretisch statuut van het marxisme verder te onderzoeken.

Een andere belangrijke, konstruktieve polemiek voerde Poulantzas met de PCF-teoretici van het staatsmonopoliekapitalisme F. Hincker en P. Bocara. (12) Ook hier betreft zijn fundamentele kritiek terug het juist begrijpen van de relatie tussen het monopoliekapitaal en de staat. Volgens Poulantzas kunnen de stamokap-teorieën tot de onjuiste illusie leiden dat het voldoende is de politieke macht in het staatsapparaat te veroveren om de maatschappelijke verhoudingen definitief om te buigen. Dit nu is een gevaarlijke gedachte : de staat kan, als kapitalistische staat, door haar functie binnen een maatschappelijke formatie niet eender welke belangen dienen, omdat die structureel ingebed zijn in een geheel van objektieve krachtsverhoudingen. De politieke strijd betreft niet slechts de staat, maar beoogt iets anders dan (deze) staat.

Zedelijk wijst Poulantzas erop dat het algemene beeld van de klassemacht als dat van de Centaur (Gramsci) die deels met geweld, deels met hege- monie regeert teveel wordt opgevat als een ge- balanceerde machtsuitoefening : meer geweld im- pliceert dan minder hege monie, maar vooral zou meer hege monie minder geweld impliceren. De wes- terse kapitalistische staten zouden dan hun sta- biliteit in de eerste plaats te danken hebben

aan een wijdverspreide (geweldloze) hegemonie van de burgerij. Poulantzas verwerpt dit evenwichtsdenken : de burgerlijke hegemonie mag er niet toe leiden het burgerlijk geweldapparaat te onderschatten. Integendeel berust die hegemonie juist op geweld en is zij er zeker geen alternatief voor.

Stippen we tenslotte nog aan dat Poulantzas, en hij is niet de enige marxist (13), in zijn laatste werk een grote waardering uitsprak voor Michel Foucault. Hij meent zelfs lakoniek dat

"plusieurs de ses analyses non seulement sont compatibles avec le marxisme, mais, plus encore, ne peuvent être comprises qu'à partir de celui-ci" (14)

Zoals bekend heeft Foucault in zijn werk de nadruk gelegd op de speciale verhouding die er tussen kennis (Le Savoir) en macht (Le Pouvoir) is ontstaan sedert het einde van de 18e eeuw. (15) De wijze waarop de staat een zekere kennis monopoliseert en fabriceert, de wijze waarop die staat een onderdrukkende kennisvorm (individueel gericht) en kennisinhoud (gericht op beheersing en onderwerping) verspreidt werd door Poulantzas zelf reeds tot onderzoeksobject gekozen bij zijn analyse van de ideologische staatsapparaten.

Het zou ons weinig verbazen indien binnen afzienbare tijd meerdere marxisten (eindelijk) de belangrijke bijdragen van Foucault in het onderzoek van de burgerlijke ideologie zouden naar waarde weten te schatten.

3. DE HUIDIGE KRISIS VAN DE STAAT

In hun laatste- en steeds voorlopige, want Poulantzas heeft zeker niet de marxistische staats- theorie gekonstrueerd - versie komen de belangrijkste denkbeelden van Poulantzas over de staat, bondig, op het volgende neer.

De verhouding tussen de staat en de heersende klasse is een objektieve verhouding. D.w.z. dat de functie van de staat en de belangen van de heersende klasse binnen een sociale formatie samenvallen op grond van de structuur van het systeem zelf, en niet op grond van de personele binding tussen leden van de heersende klasse en leden van het staatsapparaat.

De staat is noch een subjekt (reformisme) noch een instrument (gauchisme) maar een verhouding, een verdichting van krachtsverhoudingen tussen klassen en klassefrakties. De staat is dus nooit een monolitisch blok.

De kapitalistische staat is de instantie die voor de belangen van de burgerij-als-klasse (m.a.w. voor het kapitalisme als systeem) op lange termijn instaat. Al maken kapitalisten-frakties en zelfs frakties van de arbeidersklasse deel uit van het blok aan de macht, toch is het de monopoliekapitalistische fraktie, die in de huidige fase de hegemonie heeft. Daardoor wordt de relatieve autonomie van de staat - die structureel moet worden begrepen als de noodzakelijke scheiding tussen het economische en het politieke in een burgerlijke formatie : de burgerij heeft geen gemeenschappelijke economische, wel politieke belangen - aanzienlijk beperkt. Die monopoliekapitalistische fraktie echter beheerst de staat andermaal niet omdat ze "de staat onderworpen heeft" - de staat is immers geen instrument - maar omdat het objektieve belang van het kapitalisme-als-systeem op lange termijn, en de belangen van de monopoliekapitalisten in de huidige fase samenvallen.

Immers bestaat één van de belangrijker functies van de staat erin tegentendenzen in werking te zetten tegen de tendentiële daling van de winstvoet (o.a. door ontwaarding van kapitaal en verhoging van de uitbuitingsgraad). De staat laat bv. een deel van het kapitaal (het zgn. publieke, genationaliseerde kapitaal) tegen een lagere winstvoet functioneren dan de gemiddelde. Hij realiseert m.a.w. een zekere herverdeling van de

totale meerwaarde, zonder echter aan de uitbuiting zelf te raken. Dit proces geschiedt in de eerste plaats ten voordele van de monopoliekapitalisten.

Deze specifieke konstellatie waarin de staat funktioneert maakt het groeien van bredere fronten niet slechts noodzakelijk, maar tegelijk mogelijk. De objektieve verhouding monopoliekapitaal-staat gaat samen met structurele veranderingen in de staat en het staatsapparaat : toenemend autoritarisme, verzwakking van de parlementaire machten t.o.v. de uitvoerende, vastere greep op de ideologische apparaten e.d.m. Het is, m.a.w. de crisis van de staat zelf. De belangen van het kapitalisme veiligstellen kan immers niet geschieden met instemming van de bevolking, zelfs niet met instemming van een groot deel van de burgerij zelf.

De objektieve mogelijkheden voor het inslaan van een weg naar het socialisme realiseren zich dan ook binnen die staat (ideologische staatsapparaten inbegrepen), die het strategisch veld bij uitstek wordt van de klassenstrijd. Het gaat er niet om een macht te kreëren buiten de staat (de zgn. situatie van de dubbele macht) maar integendeel de aanwezigheid van de arbeidersklasse en haar bondgenoten optimaal aan te wenden zodat de krachtsverhoudingen beslissend omslaan.

De democratische weg naar het socialisme is een weg met de democratie, voor het behoud en de uitbreiding van de democratie. Voor het versterken van de positie van de arbeidersklasse in de staat, tegen de staatsmacht zoals die nu de positie van het monopoliekapitaal versterkt. Die weg heeft Poulantzas proberen theoretisch te funderen.

Koen RAES

VOETNOTEN

- (1) Denken we maar aan Althussers' interventie "Le 22ième Congrès" (Paris, Maspéro, 1977) en zijn kritiek op de P.C.F. in "Ce qui ne peut plus durer dans le Parti Communiste" (Paris, Maspéro, 1978).
- (2) Zo richtte een heel uitgebreid front van linkse intellectuelen (waaronder Poulantzas) vorig jaar het kritisch tijdschrift "Maintenant" op.
- (3) P. Anderson, Over het westers marxisme, Amsterdam, Van Gennep, 1978, pag. 104, voetnoot.
- (4) In het Nederlandse taalgebied is vooral het werk van Siep Stuurman, o.a. geïnspireerd op Poulantzas, "Kapitalisme en burgerlijke staat", Amsterdam, SUA, 1978 van belang.
- (5) Cfr. vooral het onder Althusser's redaktie verschenen 4-delige werk "Lire le Capital", Paris, Maspéro, 1973/1975.
- (6) Cfr. L. Althusser, Réponse à John Lewis, Paris, Maspéro, 1973 en L. Althusser, Elements d'autocritique, Paris, 1974.
- (7) R. Miliband, Poulantzas en de kapitalistische staat in Te Elfder Ure 23, "Marxistische Staatstheorie", Amsterdam, SUN, 1976, pag. 636 e.v.
- (8) Zo o.a. verwerpt hij zijn vroeger artikel "Nature des choses et droit", Paris, L.G.D.J., 1966, waarin hij het recht verbindt met de cirkulatiesfeer
- (9) R. Miliband, De staat in de kapitalistische maatschappij, Utrecht/Antwerpen, Bruna & Zoon, 1973. De discussie tussen beide marxisten is gebundeld in het bovenvermelde Te Elfder Ure - nummer.
- (10) F. Hunter, Community and Power Structure, Chapell Hill, 1953 en R. Dahl, Who Governs ?, New Haven, 1961.

- (11) R. Dahrendorf, *Class and class Conflict in an industrial society*, London, Routledge & Kegan, 1959.
- (12) Cfr. o.a. P. Boccara, *Etudes sur le Capitalisme monopoliste d'Etat*, Paris 1973.
- (13) Zo ook o.a. D. Lecourt "Sur l'archéologie et le savoir" (à propos de M. Foucault) in "Pour une critique de l'épistémologie", Paris, Maspéro, 1972.
- (14) Poulantzas, *L'état, le pouvoir, le socialisme*, Paris, P.V.F., 1978, pag. 74.
- (15) M. Foucault, *La volonté de savoir*, Paris, Gallimard, 1976.

BELANGRIJKSTE WERKEN VAN NICOS POULANTZAS.

- Pouvoir politique et classes sociales*, Paris, Maspéro, 1968.
- Fascisme et dictature*, Paris, Maspéro, 1970.
- La crise des dictatures*, Portugal, Grèce, Espagne - Paris, Maspéro, 1975.
- Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui*, Paris, Seuil, 1974.
- La crise de l'Etat* (red. Nicos Poulantzas), Paris, P.U.F., 1976.
- L'état, le pouvoir, le socialisme*, Paris, P.U.F., 1978.